

Το ερμηνευτικό σχόλιο σε ένα αλληγορικό ποίημα.

Προσγειώσεις¹

Ο Τίτος Πατρίκιος (1928-) είναι από τους βασικούς εκπροσώπους της Α΄ Μεταπολεμικής γενιάς ποιητών.

Σε λίγο θα προσγειωνόμουν
κι ετοιμάστηκα για κάθε ενδεχόμενο
αφού τα περισσότερα ατυχήματα
γίνονται στις προσγειώσεις
άλλωστε η προσγείωση η δική μου
είχε ήδη αναγγελθεί
στο τελευταίο μου ποίημα.
Είχα πια βαρεθεί να περιίπταμαι
να εποπτεύω από ψηλά τα όσα συμβαίνουν
ήθελα τώρα το χώμα με τα χέρια μου να πιάσω
ακόμα και πάνω του να συρθώ, να ψάξω
να το γνωρίσω για τα καλά από την αρχή.
Προσγειώθηκα χωρίς κανένα πρόβλημα
μα μόλις πάτησα στο έδαφος
άλλαξα γνώμη, άλλαξαν και τα σχέδια
χρειάστηκαν κάποια τρεχάματα
γι' ανεφοδιασμό με τρόφιμα
για να γεμίσουν καύσιμα οι δεξαμενές
και πάλι απογειώθηκα.
Είπα μου φτάνει
όσο ζυμώθηκα ως τώρα με το χώμα
όσο κατάφερα από κοντά τον κόσμο να γνωρίσω
καλύτερα είναι να περιίπταμαι
να εποπτεύω από τους ουρανούς τα πάντα
σχολιαστικά, χωρίς και πολλές ευθύνες.
Το αεροπλάνο πήρε μεγάλο ύψος
αλλά καθώς έβλεπα γι' άλλη μια φορά
τους ανθρώπους να μικραίνουν και να χάνονται
τους τόπους να μισοσβήνουν
τελικά να εξαφανίζονται
τρόμαξα κάποια στιγμή που δεν είχα
τίποτα από τη γη ν' αγγίξω

¹ ηλ. περ. oanagnostis.gr

κανέναν να πούμε δύο κουβέντες
να τον δεχτώ, να με δεχτεί, να τον απαρνηθώ
να μ' αποδιώξει εκείνος.
Ωσπου επιθύμησα ξανά
συνωστισμούς και ρήξεις και συναρμογές
σωμάτων, αισθημάτων, ιδεών
νοστάλγησα ακόμα και το χιλιοπατημένο χώμα.
Ελπίζω τα καύσιμα να κρατήσουν
ώς το επόμενο αεροδρόμιο
κι η νέα προσγείωση να είναι ομαλή.

ΘΕΜΑ Γ

Με βάση διάφορα κειμενικά στοιχεία, ποια είναι η κοινωνική αποστολή του ποιητή σύμφωνα με το αλληγορικό αυτό ποίημα; Η απάντησή σας να μην υπερβεί τις 160 λέξεις.

A. Κειμενικό γένος: μοντέρνα ποίηση

B. Κειμενικό είδος: ποίημα ποιητικής ή ποίημα για την ποίηση

Τι μας «λέει» για τα ποιήματα ποιητικής το σχολικό βιβλίο «Νεοελληνική Λογοτεχνία»;

Η συνομιλία των ποιητών με την τέχνη της ποίησης δεν ενδιαφέρει μόνο τους δημιουργούς ή τους μνημένους στα μυστικά της ποιητικής τέχνης, δεδομένου ότι η ποίηση, στην πρωτογενή της έκφραση, είναι ο μαγικός εκείνος χώρος, στον οποίο αποτυπώνεται η λανθάνουσα έστω, κοινή όμως ανθρώπινη ανάγκη για ουρανό. Εξάλλου, όλοι οι αληθινοί ποιητές είχαν και έχουν υψηλή συνείδηση του χρέους τους απέναντι στην εποχή τους και στην τέχνη τους — ένα χρέος που το ξεπληρώνει ο καθένας, είτε υπηρετώντας την υψηλή είτε τη χαμηλόφωνη ποίηση, με τον δικό του τρόπο.

Γ. Βασικός λεκτικός τρόπος (σχήμα λόγου με βάση τη σημασία των λέξεων):

Αλληγορία

Τα λογοτεχνικά κείμενα (ποιητικά και πεζά) που βασίζονται σε αυτόν τον λεκτικό τρόπο κατασκευάζονται έτσι ώστε τα διάφορα πρόσωπα, τα γεγονότα ή τα αντικείμενα που περιέχουν, να διαθέτουν, πέρα από το κυριολεκτικό νόημά τους, και ένα άλλο, δεύτερο νόημα, υπόρρητα δοσμένο.²

² περισσότερες πληροφορίες για την αλληγορία, βλ. στο Abrams, M.H. (2012). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Αθήνα: Πατάκης.

Τι μας «λέει» για την αλληγορία το «Λεξικό Λογοτεχνικών όρων»;

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να προσεγγίσουμε και να κατανοήσουμε την έννοια της αλληγορίας. Ένας πρώτος τρόπος είναι ο καθαρά ετυμολογικός. Σύμφωνα, λοιπόν, με την ετυμολογία της λέξης, η αλληγορία είναι ένας μεταφορικός εκφραστικός τρόπος, ο οποίος κρύβει νοήματα διαφορετικά από εκείνα που φανερώνουν οι χρησιμοποιούμενες συγκεκριμένες λέξεις. Όλες λ.χ. οι παροιμίες κρύβουν νοήματα διαφορετικά από εκείνα που άμεσα τουλάχιστον δηλώνουν και εκφράζουν οι λέξεις. Άλλα δηλαδή λένε και άλλα εννοούν. Από την άποψη αυτή, όλες οι παροιμίες συνιστούν έναν αλληγορικό και, επομένως, μεταφορικό τρόπο έκφρασης. Η παροιμία π.χ. *Το ένα χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο* στη λεκτική της επιφάνεια μιλάει για την καθημερινή διαδικασία της ατομικής καθαριότητας και υγιεινής. Στο νοηματικό της όμως υπόστρωμα, η παροιμία κρύβει και, τελικά, υποδηλώνει ένα διαφορετικό νόημα: μιλάει για την ανάγκη και την αξία της αλληλοσυμπαραράστασης, της αλληλοβοήθειας, της αλληλεγγύης και της συνεργασίας μεταξύ των ανθρώπων. Και επειδή με την παροιμία μεταφερόμαστε από το επίπεδο μιας καθημερινής ασχολίας σε ένα άλλο και διαφορετικό επίπεδο εννοιών και αξιών, γ' αυτό ακριβώς η αλληγορία της παροιμίας συνιστά ένα μεταφορικό εκφραστικό τρόπο.

Ύστερα από αυτή την πρώτη προσέγγιση, φαίνεται καθαρά ότι η αλληγορία είναι μια εκφραστική τεχνική με την οποία επιδιώκεται και επιτυγχάνεται η απόκρυψη του πραγματικού νοήματος. Συνεπώς, οπουδήποτε λειτουργεί η έννοια της αλληγορίας, χρειάζεται και απαιτείται μια ειδική ανάγνωση για την αποκωδίκευση και την κατανόηση του πραγματικού νοήματος. Αυτή η ειδική ανάγνωση προϋποθέτει την ικανότητα να διαβάζουμε ένα αλληγορικό κείμενο «κάτω από τις λέξεις», για να αποκαλύψουμε τα κρυμμένα ή, έστω, τα δυσδιάκριτα νοήματα.

Στον χώρο τώρα της λογοτεχνίας, η αλληγορία είναι μια ιδιαίτερα συχνή συγγραφική τεχνική. Συγκεκριμένα, ο πεζογράφος ή ο ποιητής, για να προσδώσει στα νοήματά του μεγαλύτερη υποβλητικότητα και για να τα καταστήσει περισσότερο αισθητά και, επομένως, ζωντανά, καταφεύγει συχνά στην τεχνική και στους τρόπους της αλληγορίας.

Ο ποιητής π.χ. Αλκαίος, τον 6ο αι. π.Χ., θέλησε να μιλήσει για τις οδυνηρές συνέπειες που προκαλούνται από τις εμφύλιες διαμάχες. Δεν μίλησε όμως για το θέμα αυτό με τρόπο άμεσο, ευθύ και ανοικτό· αντίθετα, χρησιμοποίησε τον τρόπο της ποιητικής αλληγορίας. Συγκεκριμένα, περιέγραψε μια κατάσταση άγριας βαρυχειμωνιάς και θαλασσοταραχής (=κοινωνικές αναταραχές, πολιτικές διαμάχες, εμφύλιες συρράξεις, έλλειψη σύμπνοιας και ομοψυχίας)· έγραψε για ένα καράβι που θαλασσοδέρνεται και τσακίζεται (=η ταραγμένη πολιτεία που κινδυνεύει να καταποντισθεί)· για τους ναύτες που επίσης θαλασσοδέρνονται, κινδυνεύουν και πνίγονται (ναύτες = οι πολίτες). Με αυτό το σχήμα αλληγορίας, ο Αλκαίος, στην επιφάνεια της ποιητικής γραφής μοιάζει να μιλάει για μια κατάσταση θαλασσοταραχής. Με αυτή δηλαδή την αλληγορική περιγραφή και εικόνα

Νεοελληνική Λογοτεχνία (Ερμηνευτικό Σχόλιο)

«απέκρυψε» τα πραγματικά και τα κρυμμένα νοήματα. Αυτή, ακριβώς, η αλληγορική απόκρυψη κατέστησε, τελικά, τα νοήματα πιο υποβλητικά και, παράλληλα, απέτρεψε τον κίνδυνο να μετατραπεί το ποίημα σε πολιτική και αγοραία ρητορεία.

1ο στάδιο: Συσχέτιση σημαινόντων - σημαινομένων

Σημαίνον	Συμβατική σημασία	Αλληγορική σημασία
περίπταμαι, εποπτεύω...	Ο επιβάτης-οδηγός ενός αεροπλάνου που διαρκώς ταξιδεύει και ελέγχει όσα συμβαίνουν στη γη.	Ο χώρος του ποιητή είναι ο χώρος του ουρανού, των πνευματικών αξιών και ιδανικών, εκεί από όπου μπορεί να βλέπει τα ανθρώπινα, καθώς ο ουρανός τού επιτρέπει να έχει καθολική / γενική εποπτεία.
προσγειώθηκα, ανεφοδιασμό, για να γεμίσουν καύσιμα οι δεξαμενές...	Η ανάγκη του επιβάτη-οδηγού ανά τακτά χρονικά διαστήματα να προσγειώνεται για τον απαραίτητο ανεφοδιασμό.	Παράλληλα, δεν μπορεί να αποκοπεί από την εποχή του και την κοινωνική ζωή, αυτή είναι που τον τροφοδοτεί, εάν δεν ανεφοδιάζεται σε τακτά χρονικά διαστήματα, η τέχνη του κινδυνεύει να αποστειρωθεί...
όσο ζυμώθηκα ως τώρα με το χώμα / όσο κατάφερα από κοντά τον κόσμο να γνωρίσω... ευθύνες.	Η επιθυμία του ανθρώπου που ταξιδεύει στους ανοιχτούς ουρανούς να μην αποκοπεί από τους ανθρώπους.	Η παραμονή του στη γη /χώμα και ο συγχρωτισμός του με τους ανθρώπους και τα προβλήματά τους υπενθυμίζει διαρκώς την ευθύνη του.
Τρόμαξα ... εκείνος.	Ο φόβος του ταξιδιώτη των ουρανών μήπως χάσει την επαφή του με τον κόσμο.	Ο φόβος που νιώθει συχνά ο δημιουργός όταν κλεισμένος στον κόσμο της ποίησης, κινδυνεύει να αποκοπεί από την ίδια τη ζωή.
Ώσπου ... χώμα.	Η νοσταλγία για τη γη και τους ανθρώπους.	Η νοσταλγία που νιώθει ο ποιητής όταν

		απομακρύνεται για μεγάλο διάστημα από τη ζύμωσή του με τον κόσμο.
Και η νέα προσγείωση να είναι ομαλή.	Οι δυσκολίες της προσγείωσης.	Οι δυσκολίες που συναντά ο ποιητής όταν κάνει δημόσιες εμφανίσεις ή παρεμβάσεις, γιατί είναι μαθημένος να ίπταται...

2^ο στάδιο: Η δομή του ποιήματος

α. Η αλληγορική ιστορία-μήνυμα: ο ποιητής, όπως κάνει πάντα, έτσι και τώρα περιίπταται (ως ο μοναδικός επιβάτης και οδηγός ενός αεροπλάνου), προκειμένου να πραγματώσει το χρέος του (να εποπτεύει από ψηλά τους ανθρώπους), αλλά σε τακτά χρονικά διαστήματα προσγειώνεται στη γη, ώστε να ανεφοδιαστεί και μετά να συνεχίσει την πτήση του.

β. Η σκηνική διάρθρωση: Το ποίημα αποτελείται από τρεις διαδοχικές σκηνές:

- «Σε λίγο ... από την αρχή»
- «Προσγειώθηκα ... ευθύνες»
- «Το αεροπλάνο ... ομαλή»

γ. Οι χώροι δράσης του ποιητή

1. Ο ουρανός στον οποίο εντοπίζεται η αποστολή του ποιητή-επιβάτη-οδηγού ενός αεροπλάνου.
2. Η γη από όπου θα ανεφοδιαστεί και στη συνέχεια θα απογειωθεί ο ποιητής-επιβάτης-οδηγός.

3^ο στάδιο: Ενδεικτική διατύπωση του ερμηνευτικού σχολίου

Υποθέτω ότι η κοινωνική αποστολή του ποιητή, σύμφωνα με το κείμενο, είναι κινούμενος μεταξύ ουρανού και γης να «παρατηρεί» («να εποπτεύω από ψηλά τα όσα συμβαίνουν») τις ανθρώπινες καταστάσεις, χωρίς να αποκόπτεται από τη ζωντανή πραγματικότητα και τις ευθύνες που επωμίζεται («χωρίς και πολλές ευθύνες»). Ειδικότερα, το ποιητικό υποκείμενο –με τον τρόπο της αλληγορικής εικονοποιίας- παραδέχεται τις δυσκολίες και τους κινδύνους που αντιμετωπίζει η δημόσια προβολή και ο κοινωνικός συγχρωτισμός («τα περισσότερα ατυχήματα/ γίνονται στις προσγειώσεις»). Ωστόσο, η επιθυμία του να αίρεται («περιίπταται») από τα ανθρώπινα πάθη και η αποκλειστική ενασχόλησή του με την ποίηση (ιδεατή ζωή) καθώς και οι πνευματικές του «πτήσεις» ενέχουν τον κίνδυνο να αποξενωθεί

Νεοελληνική Λογοτεχνία (Ερμηνευτικό Σχόλιο)

από την κοινωνική ζωή με τις αντιφατικές και συχνά επώδυνες ανθρώπινες σχέσεις («τρόμαξα κάποια στιγμή... χώμα»), οι οποίες άλλωστε τροφοδοτούν το ποιητικό του έργο («γι' ανεφοδιασμό με τρόφιμα/ για να γεμίσουν καύσιμα οι δεξαμενές»).
